

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA LEKSIK-STILISTIK VOSITALARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

Allayorova Azizaxon Olimjon qizi

Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti magistranti

*Ilmiy rahbar: Dotsent **Kenjaboyev Sh.A.***

(Samarqand Veterinariya instituti Toshkent filiali Xorijiy tillar kafedrasi mudiri)

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarining funksional uslublarining xususiyatlari, turli uslubdagi matnlarni idrok etishning murakkabligini aniqlash tahlil qilinadi. Har qaysi tilda nutq uslubi yoki funksional uslublar deb nomlanuvchi tizimlar mavjud. Uslublar har qanday tilning boyligi va rang-barangligini tashkil etadi. Tilni o'rganish jarayonida matnlarni o'qish turli funksional uslublar: so'zlashuv, badiiy, ilmiy, publisistik (ommabop), rasmiy uslublarga tegishli hisoblanadi. Qisqa qilib aytganda, maqolada, ingliz va o'zbek tillarida leksik-stilistik vositalarning lingvomadaniy xususiyatlari haqida batafsilroq ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: funksional, ilmiy til uslubi, rasmiy ish, publitsistik, badiiy til uslubi, jarayon, hodisalar, faoliyat, ko'plik, nutq, turg'un, atamalar, hujjat

Ingliz va O'zbek tillarining leksik-stilistik vositalarining lingvomadaniy xususiyatlari o'zaro farq qiladi.

Ingliz tilida, leksika va stilistika ko'proq qismlarga bo'linadi. Leksika, tilning so'zlar yoki so'z birikmalarini belgilovchi qismidir va odatda so'zlar orqali ifodalanadi. Stilistika esa, tilning so'zlar tuzilishi va ularning odatiy xususiyatlarini aks ettiradi.

O'zbek tilida ham leksik va stilistik vositalar mavjud bo'lib, ular o'zaro farqliliklarga ega. O'zbek tilida leksik vosita odatda arabcha, farg'ona yoki ruscha asoslangan so'zlardan iborat bo'ladi, shuningdek milliy mahsulotlar va tabiat

nomlari ham kiritib borilgan. Stilistik vositalar esa, izohli lu'gat so'zlari, tezkorlashgan so'zlarni qo'llash, ma'nolarni ko'rsatish uchun ishlatiladigan usullar kabi xususiyatlarga ega.

Lingvomadaniy aniq xususiyatlar ingliz va o'zbek tillarining har biridagi leksik-stilistik vositalarda mustahkam hisoblanadi va ularni ayrim sifatli qilib aytish mumkin emas.

Tilning funksional uslublari aloqaning aniq maqsadiga xizmat qiluvchi o'zaro bog'liq tillarining tizimi hisoblanadi. Funksional uslub xabar yo'llovchi tomonidan tashkil etilgan mutloq topshiriq mahsuli sifatida xizmat qiladi. Funksional uslublari ko'pincha tilning adabiy qismida uchraydi.¹ Barcha funksional uslublari o'ziga xos usulda turli xil xususiyatlar bir tizim sifatida uzviy bog'liq bo'lsa ham, tilning aloqa vositalarining bir guruhida asosiy xususiyati bo'lishiga qaramay, so'ralayotgan vazifaviy uslubni aniqlash uchun yetarli bo'lmaydi.

Har bir uslubning rivojlanishi standart ingliz va o'zbek tillari normalarining o'zgarishi bilan oldindan belgilanadi. Bunga ijtimoiy sharoitlarning o'zgarishi, ilmiy taraqqiyot va madaniy hayotning rivojlanishi ham katta ta'sir ko'rsatadi. An'anaviy ajralib turuvchi funksional uslublari — ilmiy (ommabop fan), rasmiy, publisistik (ommabop), so'zlashuv, badiiy — tilning quyi tizimlari bo'lib, ularning har biri besh asosiy darajadagi o'ziga xos: fonetik, morfologik, leksik, sintaktik va matn tarkibi bo'yicha xususiyatlarga ega.

O'zbek tilida esa leksik-stilistik vositalar odatda milliy madaniyatga oid so'zlardan, ifodaviy iboralardan va maqbul ayrim odatlardan tashkil topgan. Bu tilning xussiyati shunchaki milliy tarixi va madaniyati bilan bog'liqligidir. O'zbek tilidagi leksik-stilistik vositalarning lingvomadaniy xususiyatlariga misol sifatida quyidagi elementlarni ko'rsatish mumkin:

1. Milliy ifodalar: O'zbek tilidagi leksik-stilistik vositalar odatda milliy ifodalar asosida tuzilgan.

¹ Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», Изд.5, 2013. 336 с.

2. Maqbul ayrim odatlar: O'zbek tilidagi leksik-stilistik vositalar maqbul ayrim odatlarga asoslangan.

3. Maxsus so'zlar: Bu tilning maxsus so'z zaxiralari mavjudligi ham lingvomadaniy xususiyatlarga misol sifatida keltirish mumkin.

Ingliz va O'zbek tillarida leksik-stilistik vositalar o'rtasida bir necha farq mavjud. Masalan, Ingliz tilida "hello" deb salomlashish uchun ishlatiladi, O'zbek tilida esa "salom" yoki "qalaysiz" so'zlaridan foydalaniladi. Boshqa bir misol, Ingliz tilida formal ravishda murojaat qilish uchun "Dear Mr./Mrs." deb boshlanadi, O'zbek tilida esa "Hurmatli..." yoki "...ga salom" deb boshlanadi.

Leksik-stilistik vositalar har bir tilda o'ziga xos tarzda ishlatiladi va shakllanadi, bu sababli ularni to'g'ri tushuntirib o'tish va qo'llash muhimdir.

Funksional uslublar u yoki boshqa elementlar va tuzilmalarni ishlatish mumkinligi yoki mumkin emasligi, shuningdek ularning aloqa tizimlari bilan ajralib turadi. Masalan, fonetik vositalar notiqlik uslubi uchun muhimdir: talaffuz me'yorlariga rioya qilish, intonatsiyadan keng foydalanish; ilmiy uslub uchun — sintaktik: aniq sintaktik tuzilma, so'zlarning to'g'ridan-to'g'ri tartibi, so'zlarning keng qo'llanilishi, har xil aniq va o'ziga xos tizimlardan keng qo'llanilishi, matn darajasida: mantiqiy, aniq taqdimot tuzilishi (gazeta yoki jurnal maqolasi). Rasmiy uslubning matni maxsus atamalar (tijorat, yuridik va boshqalar), shtamplar, ixtisoslashtirilgan xorijiy iboralar, qisqartmalar, aralash so'zlarning mavjudligi, leksik darajada obrazli vositalarning yo'qligi bilan tavsiflanadi; sintaktik darajada — murakkab tuzilishlar, fe'lning majhul nisbatidagi gaplarning keng qo'llanilishi yordamida hosil bo'ladi.²

Turg'un o'xshatishlar tarkibida o'xshatish obrazi, ya'ni etaloni alohida ahamiyat kasb etadi. Bu unsur o'xshatishning markazini tashkil qiladi va boshqa unsurlar (o'xshatish subyekti, asosi, ko'rsatkichi) ayni shu etalon atrofida birlashadi. V. Maslovaning fikricha, o'xshatish etalonlari an'anaga kirgan obrazlar sifatida xalqning dunyoni o'ziga xos idrok etishning ifodachisi

² Тихонова Е. В. Медиатекст как инструмент вербальной диагностики конфессиональной напряженности // Мировое культурно-языковое и политическое пространство: инновации в коммуникации: сборник научных трудов. М.: ТрансАрт, 2014. С. 172–186.

bo'lganligi bilan til, madaniyat va mentalitet munosabatlarini belgilash jihatidan juda muhimdir. Chunki bu o'rinda ma'lum predmet bir predmetga o'xshatilsa, xuddi shu predmet boshqa o'rinda ikkinchi narsaga o'xshatilishi mumkin va bu elementlar turli millatlarda turlicha ifodalanadi.

O'zbek tilining izohli lug'atiga ko'ra³, turli lingvomadaniyatlarda muayyan bir narsaning, masalan, hayvonning turg'un o'xshatish etaloni sifatida qo'llanishini kuzatish mumkin. Masalan, tulki ayyorlik, aldoqchilik, yolg'onchilik ramzi, etaloni sifatida o'zbek, ingliz va boshqa ko'plab tillarda faol ishlatiladi, masalan: "tulkiday ayyor", "хитрый как лиса" (rus madaniyatida), "as false as fox", "as sly as a fox", "as cunning as a fox" (ingliz tilida). Shuningdek, o'zbek tilining o'ziga xos turg'un o'xshatishlari sifatida "qo'ydek yuvosh", "arvohday ozg'in", "echkidek qaysar", "musichaday beozor" kabilarni misol qilib ko'rsatish mumkin. "Musichaday beozor" o'xshatish etalonida milliy-madaniy konnotatsiya mavjud, unda "beozorlik" belgisining o'zbek xalqiga xos ta'kidi yaqqol o'z ifodasini topgan.⁴

O'xshatish tasvir obyektini boshqa narsa-hodisaga o'xshatish orqali yorqin va bo'rttirib tasvirlashga asoslangan badiiy tasvir vositasi bo'lib, bunda o'xshatilayotgan narsa-hodisalar uchun umumiy belgi-xususiyatlarga tayaniladi.

"As hungry as a bear" iborasiga e'tibor beradigan bo'lsak, bu birikma ingliz tilida "ayiqday och" ma'nosini beradi va o'zbek tilidagi "och bo'riday" o'xshatish etaloniga teng keladi. "Och" so'zining bo'ri bilan birga ishlatilishi o'zbek lingvokulturologiyasiga xos bo'lib, o'zbek xalq ertaklaridagi och bo'ri tinglovchiga namoyon bo'lishi mumkin. Jumladan, mif, ertak, doston va badiiy asar qahramonlari ishtirok etgan muayyan o'xshatishlar mavjud bo'lib, ular orqali xalqning o'ziga xos milliy madaniyatini, nutq uslublarini, va tasvir vositalarini chuqur anglab yetish mumkin. Masalan, o'zbek tilida "baquvvat, pahlavon, gavdali, juda ham kuchli, bahodir" kabi sinonim so'zlar ma'nosida ishlatiladigan

³ O'zbek tilining izohli lug'ati, "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, Alisher Navoiy nomidagi Til va Adabiyot instituti.

⁴ Rajapova Malika Ahmadali qizi, Allegorical Means Specific to Oral Speech, European Journal of Innovation in Nonformal Education (EJINE) Volume 2 | Issue 2 | ISSN: 2795-8612. Page 85-87

“Alpomishdek” o’xshatish etaloni, ingliz tilidagi “jasur va botir” ma’nosida qo’llanuvchi “as brave as Robin Hood” o’xshatish birligi bilan sinonimlik hosil qiladi. O’z o’rnida ta’kidlash joizki, o’xshatish etaloni, juda ko’plab tillarda sinonimlikni hosil qila oladi. Yuqorida ta’kidlab o’tilgan birikmalar bunga misol bo’la oladi.

Lingvomadaniyatshunoslikning predmeti - madaniyatda ramziy, obrazli, metaforik ma’no kasb etgan va natijalari inson ongida umumlashtirilib mif, afsona, folklor va diniy diskurslarda, poetik va prozaik badiiy matnlarda, frazeologizmlarda, metaforalarda va ramzlarda aks etadigan til birliklari hisoblanadi. Bunda muayyan lingvokulturologik birlik bir paytning o’zida bir qancha semiotik tizimlarga tegishli bo’lishi mumkin: ma’lum bir odat frazeologizmga, maqolga, matalga aylanishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o’xshatish asosan nutqiy hodisa hisoblanadi. O’xshatishlar o’zida ijtimoiy-tarixiy, madaniy, adabiy axborot saqlaydi. Turg’un o’xshatishlar har ikki tilning tamomila o’ziga xos boyligi, xalq milliy-madaniy tasavvuri va an’analarini aks ettiruvchi, bejirim va ta’sirli nutq imkoniyatlariga kuch beradigan tunganmas manba, avlodlar o’rtasidagi obrazlar vorisiyligini saqlovchi muhtasham vosita sifatida juda katta etnopsixologik, lisoniy madaniyatshunoslik va lingvopoetik qimmatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», Изд.5, 2013. 336 с.;
2. Тихонова Е. В. Медиатекст как инструмент вербальной диагностики конфессиональной напряженности // Мировое культурно-языковое и политическое пространство: инновации в коммуникации: сборник научных трудов. М.: ТрансАрт, 2014. С. 172–186;
4. M.Xalilova: “O’zbek tili stilistikasi asoslari”, “Farg’ona” nashriyoti, 2009. 6-bet;
5. Maxmudov N. O’xshatishlarda milliy mentallik jozibasi. Til va adabiyot ta’limi . 2019 yil, 2-son;

6. Maxmudov N., Xudoyberganova D. O'zbek tili o'xshatishlarining izohli lug'ati.-Toshkent: Ma'naviyat, 2013;

7. Rajapova Malika Ahmadali qizi, Allegorical Means Specific to Oral Speech, European Journal of Innovation in Nonformal Education (EJINE) Volume 2 | Issue 2 | ISSN: 2795-8612. Page 85-87;

8. O'zbek tilining izohli lug'ati, "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, Alisher Navoiy nomidagi Til va Adabiyot instituti.